

A varsói nagyvárosi zsargon, avagy a „Gwara Warszawska”

Jelige: Biedronka

Bevezetés

Dolgozatom témájaként a varsói nagyvárosi zsargon bemutatását jelöltem meg. Ehhez azonban érdemes kicsit elmélyülni abban, hogy valójában mi is a szleng, mikor kezdődött ennek a kutatása és természetesen fontos bemutatni azt is, hogy hol és milyen szinten jelenik meg a nyelvhasználatban. Munkám első része e definíciók és tanulmányok ismertetésével foglalkozik.

Fiatalként magam is használója és természetesen hallgatója vagyok a szlengnek. Mindenki másképp vélekedik e formájáról a nyelvnek. Sokan, főleg az idősebbek, idegenkednek tőle, sokszor el is ítélik és helytelennek tartják. Ezt részben a gyakorta elhangzó vulgarizmusoknak (is) köszönhetjük, részben pedig a szleng körül kialakult élethelyzeteknek. A divat, a társadalmi rétegek, a neveltetés, mind, mind meghatározzák azt, hogy használjuk, illetve elfogadjuk-e a nyelvnek ezt a rétegét, sokak szerint deformációját.

Azonban a nagy a kérdés a nyelvoktatók és az idegen nyelvet tanulók körében, hogy érdemes-e a szlenggel tanulás terén is foglalkozni? Vagy elég, ha csak hallomásból ismerjük és néhány érdekes, gyakorta használatos szót megtanulunk? Tehát, ajánlatos-e némi szlenget elsajátítani a köznyelv mellé? Véleményem szerint igen. Gyakorlati szempontokat vizsgálva nagyon is hasznos, ugyanis a média, a sajtó, a különféle reklámok és hirdetések is felhasználják ezeket a szavakat. Filmekben, sorozatokban, de még a zeneszámokban is találkozhatunk a szleng változatos alakjaival. Mára ez természetes, mivel a legtöbb reklám célpontja főleg a fiatal korosztály, akik szívesen vesznek részt a szleng használatában. És a „saját nyelvükön” könnyebb hatást gyakorolni az emberekre.

Hiába beszéljük tehát az adott nyelvet erős társalgási szinten, ha nem értjük meg fiatal társaink beszédét, vagy éppen a tévében, rádióban elhangzó népszerűsítő blokkokat. Sokan ellenérvnek a szleng szavak efemer jellegét hozzák fel indoknak. Az ellenlábások szerint nem érdemes és haszontalan a szleng szavakat elsajátítani, hiszen úgylis hamarosan kivesznek a nyelvből. Azonban nagyon sok kifejezés került és kerül ma napig is át a köznyelvre a szleng szókincsből, így tudásunk egy része nem fog elévülni. Erre nagyon jó példa a lengyel *impreza*

tehát 'buli' jelentésű szó, ami ma már köznyelvi kifejezés, sőt a tankönyvekben is megtaláljuk.

Dolgozatomban igyekszem semleges maradni és nem állni a szlenget követők vagy elítélők pártjára. Célom inkább bemutatni, ismertetni és tisztázni, hogy mi is valójában a szleng, hogyan viszonyul a társadalomhoz és miben rejlik a lényege. Először a nyelv és a társadalom kölcsönhatását fogom röviden ismertetni, majd utána magát a szleng fogalmát. Dolgozatom lényegi pontjához érkezve, Lengyelország fővárosának zsargonhasználatát próbálom kifejtetni és alátámasztani. Munkámat végezetül egy rövid összefoglalással zárom.

Remélem, az olvasóközönség számára egy érdekes témát tudok nyújtani, ami a hétköznapi életben még hasznos is lehet.

A nyelv és a társadalom

Ahhoz, hogy a társadalom és a nyelv egymásra gyakorolt hatását be tudjam mutatni, ismertetnem kell a nyelv fontosságát egy ember életében, illetve egy általános jellemzéssel be kell mutatnom a nyelv mindennapi használatát. Ez a fejezet főleg *Bańcerowski Janusz* és *Kiss Jenő: Társadalom és nyelvhasználat* munkáira támaszkodik.

Ezzel a témával bővebben és tudományos szempontból a szociolingvisztika foglalkozik, ami az 1960-as évektől vált önálló tudományággá. A szociolingvisztika széleskörű vizsgálataival, kutatásaival a nyelvet egy nem egységes rendszernek mutatja be. Egyszerre „adat- és elméletcentrikus”, megfigyelési és meghatározásai valós társadalmi változásokon alapulnak, írja *Kiss Jenő*.

Egyetlen nyelv sem teljesen egységes, ahogyan azt *Cseresnyési László* is megfogalmazza a *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája* című művében. A pluricentrikus nyelveknek éppen úgy vannak változatai (regionalizmusok), mint egy monocentrikus nyelvnek. Minden nyelv csak nyelvváltozatok formájában létezik. Míg a pluricentrikus nyelvek sokkal inkább toleránsabbak a nyelv különféle változataival szemben, addig a monocentrikus nyelvekre éppen ennek az ellenkezője igaz. Akármelyik is jellemző saját anyanyelvünkre, összességében elmondható, hogy beszélt nyelvünk a szó legszorosabb értelmében hozzánk tartozik. *„Értelmezésünk szerint az emberi nyelv egy adott személy elválaszthatatlan s egyben minden ember leglényegesebb alkotórésze. A nyelv nem valamely hozzáadott kiegészítője az embernek, hanem azoknak a tulajdonságoknak a halmazához tartozik, amelyek az ember lényegét adják. Az ember kezdettől fogva nyelvi lény. Egész életünkben együtt élünk nyelvünkkel, és egyidejűleg benne élünk a nyelvünkben is. Azt mondhatjuk tehát, hogy mi „rendelkezünk” a nyelvvel, de mondhatjuk azt is, hogy a nyelv is „rendelkezik” velünk.” Ez azt jelenti, hogy a nyelv jelen van minden gondolatunk és cselekedetünk létrejötténél, és nem tudjuk azt kikapcsolni, illetve önkényesen neutralizálni.”* (Bańcerowski 2008: 25–45).

Tehát a nyelvvel tulajdonképpen meghatározzuk a helyünket a világban, elhelyezzük magunkat egy nekünk tetsző környezetben. A nyelv minősít minket, hiszen szóhasználatunk megmutatja, honnan is jöttünk. Rámutat a származásunkra, tehát identitásjelölő funkciója van. Gondoljuk itt csak a tájszólásokra, vagy a regionalizmusokra. Magyarországon is mindenki

tudja, hogyha valaki például „őzik”, akkor „szögedi” nyelvjárásban beszél, tehát a gyökerei a tiszai vidékről erednek. Természetesen ezeket a területi határokhoz köthető nyelvjárásokat sem használja mindenki. Attól, mert valaki ott él, még alkalmazhatja az általános köznyelvet. A nemzedékek, a generációs különbségek és fejlődések, a neveltetés, a különböző népek kultúrája, a nemek, stb. mind, mind befolyásolják a kifejezésmódokat. *Bañcerowski* ezt így fogalmazza meg: „*A nyelvi minősítés befolyásolja gondolkodásunkat, a minták és az értékek rendszerét is. Amikor arról van szó, hogy a nyelv nagy szerepet játszik az emberi közösség építésében és fenntartásában, meg kell említeni azt is, hogy nyelvünk tulajdonképpen közvetíti értékrendünket, az emberek és a világ iránt tanúsított magatartásunkat.*” (*Bañcerowski* 2000: 391–402)

Cseresnyési szerint a sztenderd, avagy a köznyelv „a közérthető és helyi jellegzetességek által nem színezett beszédmód, vagy írásbeli közlésmód.” Mivel erre nagy hatással volt az irodalmi nyelv, ezért ennek a szinonimájaként jelölhető meg. A különböző társadalmi rétegek szintén meghatározzák, milyen nyelvi formát használunk. *Kiss Jenő* szerint minél fejlettebb egy társadalom, annál nagyobb mértékű a rétegződése, a csoportokra bomlása. Viszont ezzel egyidejűleg az egységesedés is megindul, tehát kialakul egy olyan presztízs, avagy köznyelv, amely mintegy mintát teremt a társadalom tagjainak a számára. A minta mellett tekintélyt is „ad” a használata. Munkahelyünk, elhelyezkedésünk a társadalmi ranglétrán, barátaink, neveltetésünk és még sok más körülmény határozzák meg, hogy milyen nyelvet illik használnunk. A szociolingvisztika szerint léteznek kis és nagy csoportok. A kis csoportba például egy munkahelyi-, vagy iskolai közösség tartozik, de akár ide vehetjük a bűnözők, tolvajok egymás között használatos nyelvét, míg a nagy a csoportba a férfiak, nők, egyfajta munkát, hobbit űző, vagy éppen egy társadalmi csoportba tartozók kerülnek be. Tehát kialakul a nyelvi rétegződés és annak természetes folyamata. Szabadidős tevékenységünktől, foglalkozásunktól függően akár több csoportnyelvet is ismerhetünk, függetlenül attól, hogy köznyelvet, szlenget vagy szaknyelvet beszélünk-e. Egy felső vezető számára a köznyelv, vagyis az irodalmi nyelv használata a természetes, hiszen az mutatja meg, hogy milyen a státusban van. Viszont egy takarító személyzet, vagy egy gimnazista diák számára a szleng, a helyi divatos zsargonok használata a kézenfekvő. Természetesen ezek az életkorunktól és a nemünktől függően változnak. Ezt pontosabban határozza meg a *nyelvi szocializáció* folyamata, ami a társadalmi szocializáció mellett van jelen az egész életünkre jellemzően. A nyelvi szocializáció a nyelvészeti antropológia területéről terjedt el és a nyelv elsajátítását,

valamint a nyelv által történő szocializációt jelenti. Segít beilleszkedni az életkorokból adódó társadalmi csoportokba, illetve hozzájárul az adott nyelvhasználat, a különféle életkori szerepekhez járó nyelvi kifejezésmódok elsajátításához. Az elsődleges nyelvi szocializáció csecsemőkortól hat éves korig tart. Itt a nyelvet és a nyelvi viselkedésmintákat tanulja meg az ember, családi körben. Itt a legmeghatározóbb tényezőt a kisgyermeket körülvevő és nevelő családtagok jelentik. A második nyelvi szocializáció az iskoláskorhoz kötődik, ami a tudásanyag jelentős bővülésével jár és a felnőtté váláshoz vezet, vagy éppen addig tart. Diákkorunkban az a fontos, hogy egy csoport tagjai lehessünk, és egy csoporthoz tartozásnak íratlan szabályai vannak. Ebbe a többiekétől eltérő nyelvhasználat, a kitűnés és többiektől való különbözés vágya egyaránt beletartozik. Gyakori ebben az életkorban a szleng szavak használata. A harmadik nyelvi szocializációs folyamat már a felnőttkort jelenti. Itt a munkahelyválasztás, a családalapítás és egyéb, az egész életet meghatározó szerepek, valamint az azokkal járó nyelvi változások a legjellemzőbbek. Tehát ez a fajta szocializáció a világképet és az egyént, személyiséget formáló tényező is.

Szót kell ejteni a nyelvi attitűdről is. A nyelvi attitűd fogalmát *Kiss Jenő* így definiálja meg: az „*attitűd elsősorban nem nyelvi vagy esztétikai minőséget, hanem a beszélőközösség társadalmi szokásait, viselkedési szabályait tükrözi*” (Kiss 2002: 135). Tehát ez egy a társadalmon alapuló vizsgálat és a társadalmi szokásokat tükrözi.

Kiss Jenő megemlíti továbbá azt is, hogy „*egyres nyelvi jelenségek, nyelvek, nyelvváltozatok lehetnek presztízsértékűek, tehát társadalmilag elismertek, pozitív megítélésűek, vagy pedig stigmatizáltak, társadalmilag megbélyegzettek, negatív megítélésűek*”. Önkéntelenül is értékeljük beszélőpartnereinket szóhasználatuk és nyelvjárásuk alapján. Viszont a túlzott leértékelés, a magasabb presztízsűnek tartott nyelv használata akár *nyelvi sznobsághoz* is vezethet. De beszélhetünk *hiperkorrekción* is, azaz túlhelyesbítésről. Ez akkor fordul elő, amikor az alacsonyabb megítélésű nyelvet használó egyén, észrevéve hiányosságait, törekszik a pozitívabb értékelésű nyelv használatára, viszont közben kerül egyes nyelvi jelenségeket. Így azonban követ el, ami jóval feltűnőbb lehet, mint a korábban vétett apró nyelvi tévedés.

Egy rövid bekezdés erejéig még visszatérek a korban és nemben eltérő nyelvhasználatok ismertetéséhez. Az idős és a fiatal kori beszédstílust összehasonlítva rájövünk, hogy a kettő merőben különbözik egymástól. Az idősebb nemzedék tagjai jóval

konzervatívabb nyelvhasználók, akik kevésbé nyitottak az újításokra. A fiatalok ezzel szemben a módit követve kedvüket lelik a vulgarizmusok, a szleng és egyéb szaknyelvek (manapság leginkább az informatikai és internetes nyelv, vagy az ún. digilektus) használatában. Ugyanígy van eltérés a nemek között is. A férfiak számára több minden megengedett a nyelvhasználatban. A férfiak káromkodása sokkalta elfogadottabb, mint a nők csúnya beszéde. Ez véleményem szerint a nők társadalmi helyzetéből, családjának szerepükből és az (általában) rájuk jellemző finomságból, jó modorból fakad. A nők beszédére és nyelvhasználatára inkább a hangmagasságok változtatása jellemző. Ily módon változatosságot, játékoságot csempésznek beszédükbe. Emellett fontos érzelemkifejező szerepe van az artikulációnak és a hangmagasság módosításának is. A nők sokszor nyitottabbak az férfiaknál, hogyha hosszabb kommunikációról, beszélgetésről van szó, így számukra a kapcsolattartási formák elsajátítása is könnyebb. Erre mondja a köznyelv, hogy a nők szeretnek sokat és feleslegesen fecsegni. Ahogy említettem, szóhasználatukra a standard nyelv, vagyis a társadalmilag elfogadott nyelvformák a jellemzőek. Természetesen sok esetben kivételek a tinédzser és kamaszlányok (esetenként néhány felnőtt is), akik az elfogadásuk és beilleszkedésük érdekében különféle csoportnyelveket használnak, sok esetben megbotránkoztatva az idősebb korosztály tagjait. A megbotránkoztatás megbélyegezést von maga után. Így akár kijelenthetjük azt is, hogy a nyelvi diszkrimináció, vagyis megkülönböztetés éppen úgy jelen van, ahogy a társadalmi. Így ha valakit az általa használt nyelv miatt ítélik el, ahol beszélhetünk negatív megkülönböztetésről. A behatárolás, a műveletlennek való feltüntetés és a lenézés is sorolható ebbe a diszkriminációs csoportba.

Összegezve elmondhatjuk, hogy a nyelv és a társadalom kölcsönösen és egyenes arányban hatnak egymásra. Hiszen ha megváltozik a társadalmi csoportunk vagy besorolásunk, akkor a beszédstílusunk is. Viszont ha hirtelen köznyelvről szlengre – vagy éppen fordítva – váltunk, akkor azt más és más társadalmi osztályok fogják elfogadni és befogadni, tehát rögtön csoportot is váltunk. Ez a csoportváltás megtörténhet egyik pillanatról a másikra, de előállhat olyan helyzet is, amikor az agyunk hirtelen nem tud alkalmazkodni a nyelvi helyzethez és keverni fogja az egyes csoportok nyelvét.

Mi a szleng?

1756 óta ismeretes ez a szó, de eredete a mai napig nem tisztázott. A legvalószínűbb, hogy a skandináv **slyngva* (slengja, släng vagyis lazán odavetett, elhajított) szóból ered.

Egy másik, kevésbé valószínű variáció, hogy szegmentálással, vagyis szóelvonással jött létre. Egyesek (pl. *M. Lehnert, O. Ritter, W. Horn*) pedig a szóösszevonással létrejött alakja mellett érvelnek. Ezek szerint: *beggars' language* → *(beggar)s' lang(uage)* → *slang*'. Ennek alapján a vadászok nyelve pl. a *sailor slang* a koldusok nyelve pedig a *hunter slang*.

A magyar terminológiában *Péter Mihály* használja először 1980-ban, a Magyar Nyelvőr *Szleng és a költői nyelvhasználat* című tanulmányában. A lengyel nyelvben sem ismerik túl régóta ezt a szót. Ritkán használatos, helyette inkább a *gwara* kifejezést alkalmazzák. Példa akad rá, előfordul néhány szótár esetében: *Słownik slangu i potocznej polszczyzny*. A lengyel nyelvben az ifjúsági nyelvjelentésű, *młodomowa*, az orwelli newspeak mintájára fejlődött ki.

A szleng szó definícióját nehéz pontosan meghatározni. *Kövecses* szerint mindenki felismeri a szleng szavakat, de senki sem tudja pontosan meghatározni, hogy mi is ez. A szlengnek szinte lehetetlen egymondatos, rövid megfogalmazást adni. *Kis Tamás* szerint a szleng egy *nyelvi univerzálé*, amelynek beszélőközössége napi kapcsolatban van egymással, „ennek megfelelően a szleng minden beszélt nyelvnek minden korszakában jelen van.” (*Kis* 1997:241) A lexikológiai és stilisztikai megközelítést szem előtt tartva *Kis Tamás* így vélekedik róla: „A szleng egyrészt szó- és kifejezőkészlet, másrészt pedig egy sajátos nyelvhasználati-stilisztikai forma.” A szleng tulajdonságait és sajátosságait figyelembe véve *Cseresnyésivel* tudok a leginkább egyetérteni. Ő a szleng legfőbb jellemzőjének a játékosságot tartja. Úgy gondolom, igaza van, mikor úgy véli, hogy a szleng tulajdonképpen a hétköznapi szavak helyettesítése más, színesebb szavakkal. Véleményem szerint az igazi szlenget (és nem feltétlenül vulgarizmusokat) használók számára nem az a lényeg, hogy csúnyán beszéljenek, hanem, hogy különbözzenek. A figyelemfelkeltést, vagy a bizalmas, csak a befogadó számára érthető beszédet bohókás kifejezésekkel is el lehet érni, a közönségesség nem kötelező. *Cseresnyési* megfogalmazása szerint „A szleng nem csoportnyelv, nem zsargon, és nem a társalgási nyelv laza, hanyag, gyakran hibás, olykor vulgáris vagy trágár változata, bár ezt sugallják a slang szótári definíciói is.”

Nagyon sokan a szlenget az ifjúsági- ill. tolvajnyelvvel, esetleg a népköltéssel, de mindenesetre egy többé-kevésbé zárt csoport nyelvével azonosítják. *Cseresnyési* csoportosítása szerint létezik csoportszleng, amelyek használata egy-egy csoporthoz köthető. Előfordul egy ún. korlátozott nyelv, ami a társadalom peremére szorult, vagy a társadalom normáitól elhatárolódó, másokat kizáró és a kívülállók számára nem vagy alig érthető nyelvet beszélő réteg használ. Viszont él az általános szleng is, amit a nyelvközösség legtöbb tagja ismer és használ is.

A szlenget inkább a férfiak, a műveletlenebbek, a fiatalok és néhány *deviáns* (Kövecses 1997:15) csoport (tolvajok, rablók, stb.) használják. Leginkább a nagyvárosokban elterjedt, a vidék nyelvére inkább a nyelvjárások jellemzőek. A szleng nem standard nyelv, de nagyon nehéz elhatárolni a társalgási nyelvtől. *Kövecses* írja, hogy a szlenget beszélő rendelkezik a standard nyelv változatával, de tudatosan nem alkalmazza azt. *Cseresnyési* pedig nem tartja az „*alacsony presztízsű társalgási kliséket*” (*Cseresnyési* 2004:71) szlengnek. Tehát nem mondhatjuk minden elhasznált közhelyre, hogy az szleng. A humoros, friss és a közösség bármely tagja által használható szavakra viszont alkalmazhatjuk. Ezt a nyelvet leginkább szóban használják, írásban ritkán találkozunk vele. Legtöbbször bizalmas, fesztelen beszédhelyzetekben fordul elő, a normakövető társalgási nyelvtől messze áll. Ehhez persze társul az is, hogy még a komoly témákat is humoros szövegkörnyezetbe helyezik a szleng használói. Aki így beszél, az egyenes, határozott, szókimondó és félreérthetetlen. Ez sokszor esik negatív társadalmi megítélés alá. A nyers őszinteség sokszor bántó lehet az érzékeny füleknek. A szleng metaforákon alapszik és egyesek szerint a népköltészethez is talán emiatt köthető. A legtöbb szlenget beszélő kreatív és újtó, tehát új szavakat, szintaktikai szerkezeteket hoz létre. Általában az újonnan kitalált szavak kérészéletűek és ritkán őrződnek meg. Természetesen élnek a nyelvünkben olyan szleng szavak, amelyek már évtizedek óta színesítik a nyelvi készletünket. Ilyen pl. a *cajka*, *hadovál*, *hantál*, *megruhá*z (*Cseresnyési* 2004:71). Ezek nagyon gyakran utat találnak maguknak a köznyelvbe.

A szleng szavak esztétikai értékelése nagyon sokszor esik a „durva”, „vulgáris”, „közönséges” jelzők alá. A szleng szavak többsége ennél nyilvánvalóan jóval neutrálisabb. *Cseresnyési* találóan jegyzi meg, hogy „*a szleng nem trágár, közönséges beszéd vagy nyelvhelyességi hiba*”. (*Cseresnyési* 2004:71). Tévedés lenne persze azt állítani, hogy a szleng nem tartalmaz trágár szavakat, de nem minden vulgarizmus szleng, ahogyan nem minden

szleng vulgarizmus. Erre utal az is, hogy néhány szleng kifejezést nevezhetünk eufemisztikusnak is, mivel a tabu dolgokra próbál „virágnnyelven” utalni.

A szlenget leginkább nyomatékosításra, megszólításra, elutasításra, de leginkább érzelmek kifejezésére használjuk. (Kövecses 1997:12) Részben az a célja, hogy az adott csoportba nem tartozó egyéneket kizárja a kommunikációból. Egyfajta titkosítás, kódolás, amely azonosságtudatot biztosít az egy nyelvet beszélők számára. Jellemzően ilyen pl. a tolvajnyelv.

Elmondhatjuk, hogy a szleng fontos társadalmi szerepet tölt be a különféle, összetartó, egymással sok időt töltő közösségekben. Ennek alapján pedig kimondhatjuk, hogy a szleng szociolingvisztikai szempontból egy **szociolektus**. Vagyis elmosódott határokkal rendelkező, képlékeny a kívülállók számára kevésbé érthető nyelv. Célja, hogy nehezen érthető legyen és ezáltal kizárja a kívülállókat. Átmehet azonban szélesebb használatba is. Erre példák lehetnek a nagyvárosi zsargonok, a réteg-, ill. csoportnyelvek is.

A szleng igen sokrétű. Annyi szlenget különböztethetünk meg, ahány csoport beszél. A szleng általában mindig a kisebb csoportokból indul és növi ki magát egy nagyobb csoporttá, amiből végül kialakul(t) a „közszleng”. *Kis Tamás* szerint: „Nagyon fontos annak a tudatosítása, hogy a valóságban a szleng mindig a kiscsoportokban születik és működik” (Kis 1997:248). A kiscsoportok közötti azonosság mindig területi vagy érintkezésbeli. Az ilyen kis csoportokba tartoznak például a **zsargonok**.

A (*jargon*) zsargon francia eredetű szó a fecseg jelentésű latin (*garrio*) igére vezethető vissza. A lengyelbe *żargon*ként került be. Az angolban a XIV. századtól ismert francia jövevényszó. (Cseresnyési 2004:73). *Cseresnyési* megfogalmazásában a zsargon egy olyan nyelvváltozat, ami nem elsősorban közlésre, hanem csoportazonosság jelzésére, az idegenek kizárása használatos. Ez sok esetben elősegítheti a kommunikáció hatékonyságát (ilyen pl. a különféle szakmáknál a szaknyelv használata). De lehet konspiratív, tehát titkosított funkciója is, a teljes kizárás érdekében. Ennek az orvosi nyelvben különlegesen nagy szerepe lehet. A nagyfokú titkolózás azonban sokszor túlnő a szükségleteken és feleslegessé válik. A rétegnyelvi zsargonok közé tartozik a katonák nyelve, a barlangászok nyelve, a zenészek nyelve, a kábítószeresek nyelve, de akár a tolvajnyelv is, amit a magyar **argónak** nevez. Meg kell említeni, hogy azokat a szakzsargonhoz tartozó elemeket, amelyeket a köznyelv csak körülírni tud, nem szokás szlengnek nevezni. Az argó a zsargonhoz hasonlóan szintén francia

eredetű szó: *argot*. Körülbelül szintén a XIV. század óta van jelen a szókincsben. A lengyelben is létezik *argot* ill. *argotyzm* formában (de ritkán használatos). *Stanisław Kania* szótárának a címe pl. *Słownik argotyzmów*. A tolvajnyelv lengyel megfelelője a *gwara złodziejska*, vagy más néven *grypsera* (valószínűleg jiddish eredetű és a *grejps*, *grejpsować*, 'olcsó utcai trükk' jelentésű szavakból származik). A tolvajnyelv alakítói természetesen maguk a használók voltak. Sajátos jelentésű szavak és nagyfokú konspiratív jelleg jellemzi. Németországban ennek a megfelelője a XIII. századtól létező *rotwelsch*. Sokszor még a legzártabb csoportok argója is átszivárog a köznyelvbe, vagy a szlengbe, így gazdagítva azokat.

A szleng és egyéb változatainak a forrása a „saját nyelven” kívül az idegen nyelvek. Így a jiddisből (balhé, have, majré, majrézik, nass, nassol...), cigányból (csaj, csávó, lóvé, séró, megmurdel, dumál, raj, rajoskodik, kéró, gádzsó...), a németből (brifkó, muter...), az angolból (dzsoint, mani, keccsöl, jard...), a szlovákból (bratyó, csíra...), a franciából (kamu, smafu, piti...), a románból (flamó...) és az olaszból (csáó, frankó...) is eredhetnek a nap mint nap használt kifejezéseink. A példákat a közérthetőség kedvéért a magyar nyelvből hoztam.

Cseresnyésinél olvashatjuk, hogy a szleng főként helyettesítéssel jön létre, „*de létezik a maga jogán is: olykor nincs olyan köznyelvi szó, amelyhez képest a szleng valami*” (Cseresnyési 2004:72). Ilyen pl a foci nyelvben a *kötény* szó. Említést tesz még arról is, hogy a szleng az eufemizmus rokona. Szófelújítással és belső szókölcsonzással egyaránt kialakulhatnak ezek a szavak. Kölcsönözhetnek a köznyelvből, vagy a különböző nyelvjárásokból. A belső szóalkotásra számos mód jellemző. A teljesség igénye nélkül felsorolom a legfontosabbakat:

- mozaikszavak képzése
- magán-, vagy mássalhangzó-változások
- szótagcsere
- szóferdítés
- morfémanyújtó változások
- jelentősbővülés illetve szűkülés
- jelentésátvitel
- szó-, illetve igeképzés

Összefoglalva a fent leírtakat, elmondhatjuk, hogy a szleng bár sokak szemében csak egy nyelvészeti devianciát jelent, mégis folyamatosan körülvesz minket. Akár mulattatni, akár bemutatni, akár kigúnyolni akar valakit, vagy valamit, jelen van a mindennapokban. Nem tudjuk kizárni az életünkben még akkor sem, ha nem használjuk. Hiába a perifériális, pejoratív megítélés, a szleng és különféle változatai emberemlékezet óta tarkítják a szókészletet.

A varsói nagyvárosi zsargon

A mazóviai dialektus

Ahhoz, hogy a varsói zsargont és beszélt szlenget ismertetni tudjam, először be kell mutatni, hogyan is épül fel maga a lengyel nyelv, mik a főbb jellemzői és milyen nyelvjárásfajták élnek benne.

A lengyel nyelv az Európai Unió 3. hivatalos nyelve. Kb. 50 millióan beszélik, de ebből „csak” 38 millió él Lengyelországban. A lengyel nyelv a nyugati szláv nyelvek csoportjába tartozik. Flektáló nyelv. Ábécéjében 9 speciális karaktert találunk. A fonetikára vonatkozóan elmondható, hogy kevés magánhangzó található benne. Azonban két magánhangzója még az ószlávból maradt fent és semelyik másik szláv nyelvben nem találkozhatunk velünk. Ezek a nazális *ę* és nazális *ą* hangok. Főleg morfológiai és szóalkotási eszközökkel fejezi ki az igék aspektusát. Szórendje szabad, de nem tetszőleges. A hangsúly állandó, általában az utolsó előtti szótagra esik. *„A nyelvet beszélők számához képest, a lengyel irodalmi nyelv – ahogy hagyományosan a standard nyelvet nevezzük – területileg aránylag egységes képet mutat. A manapság észrevehető különbségek inkább a társadalmi, szakmai és funkcionális különbségekből adódnak, nem pedig a területiekből. Mostanában különösen fontosnak tűnik a formális/hivatalos és nem formális/köznyelvi stílus közötti opposíció. Ma már csak a falun élő rétegeknél találhatók meg a megszűnőben lévő dialektusok és nyelvjárások közötti különbségek.”* (Pisarek 2007:5) Ezt a kijelentést úgy kell éretni, hogy a lengyel alapvetően monocentrikus nyelv. Nagyon jól ide illik Papp Ferencnek az orosz nyelvre tett megállapítása, mely akár a lengyelre is érvényesíthető: *„...kellemes csalódás érheti az orosz nyelvterületen vándorlót. Kétségtelenül megvan ... két, illetőleg három fő nyelvjárási csoport – ám ezek sokkal kevésbé különböznek egymástól, szókincsben, kiejtésben, mondatfűzésben, mint a német, a francia vagy az olasz dialektusok. ... mérhetetlen területen végig semmiféle komoly értési nehézségekbe nem fogunk ütközni az oroszul beszélők között; inkább ahhoz kell a fül iskolázása, hogy a különbségeket egyáltalán észrevegyük”* (Papp 1979:26).

Történelmileg és nyelvileg négy fő nyelvjárást különböztetünk meg. Ezek pedig:

- a nagylengyel dialektus, tehát Poznań és környéke
- a kislengyel dialektus, tehát Krakkó és környéke
- (A Podhale, havasok alatti terület külön egységet alkot)
- a sziléziai dialektus. Ez Wrocław, Katowice városait és a környékét foglalja magába
- a mazóviai nyelvjárás, ami a fővárost (Varsót) és környéküket jelenti. Ez a nyelvjárás kétfelé oszlik, a Mazowsze bliźsze-re és Dalsze-ra.

Ezek közül mindegyik érthető az irodalmi nyelv ismeretében. A nyelvjárások beszédben a mai napid széles körben használatosak, de a médiában és a sajtóban nincsenek jelen. Beszélőik közül sokat szeretnék, hogyha külön regionális nyelvjárásként kezelnék. A kasub nyelvet (amit a pomerániai vidékeken beszélnek) ma már nem dialektusként, hanem regionális nyelvként tartják számon. A kasub nyelv megértése még a standard lengyel nyelv ismerete mellett is nagyon nehézkes. A *dialekty mieszanie*, tehát a kevert dialektusok megléte, a keleti, (Fehér-)Oroszországhoz közel eső határrészekben jellemző.

A lengyel nyelvre a szláv dialektusok mellett a latin, cseh, francia, olasz nyelvek, majd az országot megszállók nyelve, tehát a német és az orosz nyelv hatottak. XX. század második felétől inkább az angol volt nagy hatással a nyelv változásaira.

A nemzet létezésének szempontjából már a XIV. században is nagyon fontos volt a lengyel nyelvi tudat. A lengyelek önazonosságukat még a szétagolt időkben is megőrizték.

Kialakulását tekintve „a lengyel irodalmi nyelv a nyugati szláv dialektusokból származik, amelyeket Nagy-Lengyelország területén, Gniezno és Poznań környékén használtak. Ezeken a területeken a X. században a Polan nevű törzs telepedett le. A másik terület, ahol a lengyel nyelv elterjedt Kis-Lengyelország, vagyis Krakkó környéke, ahol a Wislan nevű törzs élt. A lengyel irodalmi nyelv kibontakozásában kisebb érdeme volt a mazóviai vidéknek - pedig az ide tartozó Varsó a XVII. századtól királyi székhely és 1918-tól Lengyelország tényleges fővárosa.” (Pisarek 2007:6). A lengyel nyelvészek között sokáig zajlott a vita arról, hogy a kis vagy a nagy lengyelországi dialektus volt-e nagyobb hatással a lengyel nyelv kialakulására. Jelenleg az a szemlélet van érvényben, amely szerint a lengyel nyelv a lengyel állammal szervesen együtt fejlődött. Tehát ha a lengyel állam bölcsője a Polan terület (Gniezno

környékén, 1000 körül) volt, akkor a lengyel irodalmi nyelv is az ottani udvar körül alakult ki. Majd amikor a kulturális és a hatalmi központ is Krakkó lett és 1364-ban megalakult a Jagelló Egyetem, akkor a nyelvre is a kis lengyel dialektus volt nagyobb hatással. A XVIII. és XIX. században a keleti országrésznek jutott nagyobb szerep a lengyel irodalmi nyelv fejlődésében. Számos nagy lengyel író került ki erről a vidékről. A mazóviai vidéknek kisebb hatása volt az irodalmi nyelvre, bár 1596-tól századtól királyi székhely, majd 1918-tól tényleges főváros volt. A tudományos, kulturális, politikai körök is ezen a vidéken szerveződtek a székhely áttelepülése után.

A dialektusok, tájszólások és egyéb nyelvi formák, eltérések a sztenderd nyelvtől, mind, mind gyöngyszemei egy adott nép nyelvének. Gazdagítják, színesítik azt. Így van ez a lengyel nyelvvel is. Dolgozatomban a fejezetének témájához a mazóviai dialektus, azon belül pedig a varsói szleng tartozik hozzá szorosan.

Az említett 4 nagy nyelvjárás megoszlik egyrészt a nazális magánhangzók miatt, másrészt pedig az ún. mazuráló és nem mazuráló fonetikai jellegzetességüket tekintve. „A mazóviai ún. mazuráló nyelvjárás csak kétféle fogmeder táján képzett zár- és réshangsorozatot ismer, míg a többi az irodalmi nyelvvel együtt hármat. A mazurálás abban áll, hogy a "selypes" hangokon kívül csak s, z, c, és dz hangokat ejtenek, tehát pl. a cz helyett c-t, z helyett z-t.” (Pátrovics: http://www.e-bratanki.hu/lengyel_nyelv.php) Erre példa a czysty = tiszta szó, amit a mazuráló vidékeken így mondanak: cysty. A mazóviai dialektus ma a középső országrészekre, ill. Délnyugat-Lengyelországra jellemző. Történelmileg a mazóviai alföldet foglalta magába, manapság azonban 6 részre osztjuk.

- Mazowsze Bliższe (régi nyelvjárás) – Alsó-Wieprz és Płock városának mindkét oldala (a Visztula kettészeli a várost)
- Mazowsze Dalsze (fiatal nyelvjárás) – közép Narwia és övezete
- Kurpie
- Mazury
- Podlasie
- Suwalskie

A mazóviai dialektus különféle rétegnyelveket is magába foglal. Ezek a tájnyelvek a *gwara warmińska*, a *gwara ostródzka* és a *gwara lubawska*. Ezek között a belső nyelvjárások között is sok eltérés található, azonban a mazóviai nyelvjárásoknak sok általános sajátossága van, ami mindegyik változatra jellemző.

Ezek az általános jellegzetességek a következők:

Kiejtésbeli és fonetikai különbségek:

- a fentebb már említett ún. mazurálás: *w Warsawje* = *we Warszawie*, *kazdy* = *každy*, *ctery* = *cztery*. Ehhez kapcsolódik még az ún. *jabłonkowanie* vagyis egyszerűsítés, ami a *ż*, *sz*, *cz*, *dź*, és *ś*, *ć*, *dź* hangok keveredése, meglágyítása: *sziare* = *szare* (szürke), *sziano* = *siano* (széna), *czarny* = *czarny* (fekete), *cielak* = *cielak* (borjú),
- a kifejezések közötti zöngétlenedés: *pomósz mje* = *pomóż mi* (segítségem), *zat osobno* = *zad osobno* (külön, személyesen),

A magánhangzók kiejtésbeli különbségei a mazóviai nyelvjárásban:

- az alsó nyelvállású magánhangzók változatos kiejtése. Az alsó nyelvállású *a* hang középső nyelvállásuként, vagy *o* hangként való ejtése. Pl. *nieroz* = *nieraz*, *zagroł* = *zagrał*. Ez a Mazowsze Bliższe nyelvjárásra jellemző.
- Az *i* és *y* keverése: *sin* = *syn* (fia), *chiba* = *chyba* (talán)
- az alsó nyelvállású *e* tiszta (mint a normál lengyel nyelvben) való ejtése. Sok helyen az *e* helyett *y*-t ejtenek. Pl. *chlyw* = *chlew* (ól), *mlyko* = *mleko* (tej), *tyż* = *też* (is)
- az alsó nyelvállású *o* középső nyelvállásuként, vagy hosszú *ó*-ként való ejtése. Pl. *żoułty* = 'zólty (sárga), *drouzka* = dróžka (utacska), *poudzie* = pójdzie (megy), *wóz* = wóz' (szekér)
- a Mazowsze Dalsze és a Mazowsze Bliższe között a lágy ajakhangok, nazális hangzók és a mássalhangzók előtt álló *e* hang (tehát az eN csoport) kiejtése is különböző. A Mazowsze Bliższy pl. a *gęs*-et *gąs*-nak (liba), a *dzień*-t *dziań*-nak (nap) ejti. Míg a Mazowsze Dalsze *gys*-nek és *dziyń*-nek ejti őket.
- általánossá vált, hogy *a* helyett *e*-t ejtenek. Pl. *powiedać* = *powiadać* (mondani), *wiedomo* = *wiadosmo* (tudvalevő).
- a szókezdő *ja* hangok *je*-re változnak. Pl. *jek* = *jak* (mint), *jełko* = *jabłko* (alma), *jegoda* = *jagoda* (áfonya)

- szó közepén lévő *-ar* hangok *-er*-re változnak. Pl. *podarto* = podarło, *ter* = tart, *derł* = darł (aludt)
- a szavak rövidebb változata helyett a teljes alak a jellemző. Pl. *bojać się* = bać się (félni), *stojąc* = stać (állni)

A mássalhangzók kiejtésére vonatkozó legfontosabb különbségek:

- nagyon jellemző a mazóviai nyelvjárásra az aszinkronizált kiejtése a lágy ajakmássalhangzóknak. A mazóviai bližsze nyelvjárása a „j-s” kiejtés a jellemző. Tehát *wjara* = wiara (hit) helyett, *pjasek* = piasek (homok) helyett, vagy *mjasto* = miasto (város) helyett. A Mazowsze Dalsze a *palatális* *ś* és *ź* hangok segítségével változtatja meg a kiejtést, így pl. *śwat* = świat (világ), *psies* = pies (kutya), *bziały* = biały (fehér). Az Ostródzka és Ludowska nyelvjárásokra az összes elem előfordulhat, de emellett jellemző még, hogy az *ś* és *ź* hangokat *szi*-ként, illetve *zi*-ként ejtik. Pl. *pszies* = pies (kutya), *psziwo* = piwo (sör), *bziały* = biały (fehér).
- az ajakhangúság gyakran eltűnik, főleg az *f* és a *w* ejtésénél, így pl. *ziara* lesz wiara (hit) helyett és *sieranka* lesz firanka (függöny) helyett.
- az aszinkronizációval kapcsolatban van a lágy elemek megkeményedése az *św*, *dźw*, *ćw* hangok után. Pl. *śwat* = świat (világ), *ćwerć* = ćwierć (negyed)
- az északi területek kivételével még jellemző az *m* megkeményedése az személyes névmásoknál, ill. az *ami* végződésnél. Pl. *my* = mi (nekem), *nogamy* = nogami (lábakkal)
- ebbe a csoportba tartozik még a *li* és *ly* váltakozása is. Tehát a lágy *li* helyett a kemény *ly* használata. Pl. *lypa* = lipa (hársfa), *malyna* = malina (málna), *lyść* = liść (falevél)
- az északi területeken *rz* helyett *rż* a kiejtésben használatos. Pl. *trży* = trzy (három), *grżyba* = grzyba (gomba), *rżeka* = rzeka (folyó)
- a dél-nyugati területeken kívül a *ki*, *gi*, *kie*, és *gie* *ke*-re, *ge*-re, *ky*-re és *gy*-re változik. Pl. *kerować* = kierować (vezetni), *sroky* = sroki (szarkák), *take* = takie (ilyenek)... Előfordul még a *chy* hangzó utáni meglágyulás is. Így pl. *muchy* = muchy

Vannak olyan morfológiai jelenségek, amelyek csak a mazóviai dialektusra és annak a nyelvjárásai jellemzőek, de bekerültek, vagy bekerülnek a standard lengyel nyelvbe is:

- részes eset egyes számban a hím és semleges nemű főnevekre vonatkozó változások: -*owiu* végződésből -*oju*, -*ochiu*, -*oziu* végzések lesznek. Pl. *mężoju* = *mężowi* (férjnek), *synochiu* = *synowi* (fiának), *wujkoziu* = *wujkowi* (unokának).
- birtokos esetben az egyes számú személyes névmásokra és melléknevekre jellemzően az *ego* végződésből *ygo* lesz. Pl. *samygo* = *samego* (saját), *koždygo* = *každygo* (minden)
- a főnévi igenevek *eć* végződése *ić/yć*-re változik. Pl. *lezyć* = *lezeć* (feküdni), *siedzić* = *siedzieć* (ülni)
- az északi részén a dialektus területének a *mozgó-e* (*e ruchome*) is használatban van a főnevek -*ek*, -*ec* végződésénél. Tehát pl. *podwieczórk* = *podwieczorek* (uzsonna), *krawc* = *krawiec* (szabó). Ez a jelenség a helységnevek birtokos eseténél is előfordul. Pl. *do Mikołajk* = *do Mikołajek*.
- a legtöbb mazóviai nyelvjárásban a kettes szám női alakját is hímnemben használják. Pl. *dwa żony* = *dwie żony* (két nő)
- nincs megfelelője a „*męskoosobowy*” (amely csak férfiak csoportját jelöli) kategóriának, így lesz pl. *te stare chłopcy siekli* = *te starze chłopcy siekli* (ezek az idős férfiak szekeréznék)

A különbségek azon csoportja, amelyek nem kizárólagosan csak a nyelvjárásokra vonatkoznak, hanem ma már szintén jellemzőek a köznyelvre is:

- az igék *iwać/ywać* végződése, ami ma már a köznyelvbe is bekerült. Pl. *podskakiwać*, *oborywać* a Dél-Lengyelországra jellemző *podskakować* (*ugrani*) és *oborować* (*szántani*) helyett.
- az *ak* kicsinyítő képző szintén országszerte elterjedt. Pl. *prosiak* (kis malac), *gęsiak* (kis liba), *cielak* (borjú)
- a *śmieli się*, *sieli* és *leli* formák elterjedése az egész országban a helyes *śmiali się* (nevettek), *siali* (vetettek) és *lali* (szakadt az eső) helyett főleg annak köszönhető, hogy a főváros is mazóviai területen fekszik.

A mazóviai nyelvjárást külső és belső (nyelvi) hatások egyaránt alakították. A történelmi események, letelepedések, vallási és igazgatási megosztottságok, a földosztások és besorolások mind, mind részt vettek a változásaiban, változtatásaiban. Természetesen maguk a mazóviai vidék lakosai is folyamatosan befolyásolják és befolyásolták a dialektus alakulását. A politikai, kulturális, szociális, gazdasági változások és a migráció is fontos tényezők. Ezen kívül nagyon fontos megemlíteni, hogy a mazóviai nyelvjárás széles területet ölel fel, amelyekben viszonylag változatos nyelvjárások élnek. Ezeknek a tájnyelveknek története a területi elhelyezkedések miatt szintén sokszínű és különböző, ami nagy hatással volt a nyelv fejlődésére és alakulására. A legrégebbi nyomok a mazóviai falvak származásáról a VI.-VII. századból valóak, így tehát ez a kor jelöli a földfoglalások kezdetét, a dialektus területi elkülönülésének az alapját.

A varsói nagyvárosi zsargon, avagy a gwara warszawszka

A varsói nyelvnek a Mazowsze Bliźsze az ún. bázisnyelvjárása, ennek talaján fejlődött ki a varsói nagyvárosi zsargon. 1596 után, mikortól a főváros és a székhely átkerül ide, kezdett el virágozni a város. Addig szegény mezőváros volt. Főleg növény- és gyümölcsstermesztésből (pl. málnaültetvények) éltek. Domborzatára a fennsíkok, folyóvölgyek a jellemzőek.

A *gwara warszawszka* körülbelül a XVIII. században jött létre. Számos szavát a mazóviai dialektusból ill. különböző nyelvekből kölcsönözte. A varsói nagyvárosi zsargon a XIX. században sok német és orosz szóval gazdagodott. Története onnan indult ki, hogy Prága (varsói városnegyed) és maga Varsó külön városrészeket alkottak, amiket a Visztula folyó választott el egymástól. Egészen 1864-ig csak akkor lehetett átmenni az egyik városrészből a másikba, hogyha fizettek érte az emberek. A második, már közhíd megépülése után ez megváltozott. Természetesen ezek a területek több kerületre oszlottak, és ahogy Budapesten, ott is minden kerületnek volt saját nyelve, beszédstílusa. Ilyen kerületek pl. Wola, Mokatów, Targówka, Szmulek, stb. Sok kerület és nyelvjárás olvadt egybe az évek során. A második világháborúig a következő nyelvjárásokat különböztették meg egymástól Varsóban:

- *gwary dzielnic*, tehát a különböző kerületek nyelvjárásai, mint pl. az óváros (ami Varsó szívének is mondható), illetve *wolska*, *praska*, *powiślańska*
- *gwary zawodowe*, tehát a foglalkozások zsargonjai, így pl. *dorożkarska* (a konflisok nyelve), *drukarska* (a nyomdászok nyelve), *dziennikarska* (az újságírók nyelve), *sklepikarska* (a boltosok nyelve), *straganiarska* (a trafikosok nyelve), *policyjna* (a rendőrség nyelve)
- *gwara przestępcza* (a bűnözők nyelve)
- *gwara żydowska* (a zsidók nyelve)

A varsói szleng legfőbb jellegzetességei a szavak belsejében használt *kę* és *gę* hangok, pl *gąbkie*, illetve a szavak végén a *kie*, *gie* használata a *ke* és *kę* helyett. Pl. *kerownica* = *kierowca* (sofőr), *cukerek* = *cukierki* (cukorka).

1918-ban hivatalosan is Varsó lett Lengyelország fővárosa, ami a lakosság gyors fejlődést és még gyorsabb növekedését vonta maga után. 1931-ben született meg a „*Plan Wielkiej Warszawy*”, tehát a „hatalmas Varsó” terve. Így a város fejlődésének az útvonala nagy vonalakban így alakult:

- északon a Cytadela és Żoliborz összekapcsolása
- keleten a Washington fasor összekapcsolása *Saska Kępa* és *Grochowa* városrészrel
- délen *Mokotów*, *Śluz* és a Függetlenség Sugárút összekapcsolása
- nyugaton pedig a *Filtrowa* utca és *Ochota* városrész összekapcsolása

Még a második világháború előtt, Varsó lakossága szinte megkétszereződött, ugyanis 1864-ben, az úrbériség eltörlése és a parasztok földhöz juttatása után, nagyon sok ember áramlott a városba. A XIX. század második felétől, egészen a második világháborúig a város lakosságának az egyharmadát a zsidó lakosság tette ki, akik egymás között csak a jiddis nyelvet beszélték. Így nagyon sok szó került át a jiddish nyelvből a lengyel nyelvbe. A német megszállás alatt természetesen a német nyelvből is kerülnek át meghatározó elemek a lengyel nyelvbe. Bár a lakosság nagy része a németből átkerült szavakat pejoratív, negatív értelemben használta. A varsói szleng a '20-as, '30-as években élte a virágkorát. A varsói felkelés (1944) és 1945 után a varsói zsargon szinte teljesen eltűnik, mivel kb. 150 000 ember veszíti életét a

harcokban és népiértésekben. Ennek eredményeképpen a főváros szinte kiürül, új lakosokat kell betelepíteni. Megjelenik a „vidékieket a városba” = „*wies do miasta*” jelszó, és tömegesen telepítik át a vidéki, falusi embereket a nagyvárosba. Számukra a fővárosi zsargon idegennek hat, így a varsói városi zsargon szinte teljesen eltűnik, és egy tradíciókkal telibb, kevert nyelvhasználat kezd kialakulni. Megállapíthatjuk, hogy Varsó mai lakossága, kb. csak 40%-ban igazi varsói. A maradék 60% százalék (kényszerből) betelepített lakos, aki a fővárosban él, dolgozik és beszéli a nyelvet. A XX. század második felében *Stefan Wiechecki* és *Stanisław Grzesiuk* próbálják meg írásaikban, cikkeikben feleleveníteni a varsói nagyvárosi zsargon használatát. *Stefan Wiechecki* 33 éven keresztül volt az *Express Wieczorny* (Esti Hírlap) munkatársa, és írásaiban gyakran feltűntek az ismert varsói helyszínek, vagy varsói nagyvárosi zsargonban beszélő alakok, mint pl. *Pan Gienia*, *Pan Piecyk* vagy *Pan Wątróbka*. *Witold Doroszewski*, lengyel nyelvtudós, nevezi el *Wiechecki* után *wiech*-nek a varsói nagyvárosi zsargont. Tehát a *mówić wiechem* kifejezés lengyelül annyit jelent: *mówić gwara warszawską* = varsói zsargonban beszélni. *Julian Tuwim: Kwiaty polskie* 1940-ben elkezdett művében a háború előtti Varsót próbálja megjeleníteni, miután ő maga már Brazíliába emigrált. Ez a poéma a *gwara warszawska*, talán leghíresebb irodalmi megörökítése. Költeményében a varsói zsargonra jellemző szinte összes elem megtalálható. A mű az író utolsó napjaiig íródott, de a befejezésére sajnos már nem kerülhetett sor a művész halála miatt. Ez a verses ének gyönyörűen mutatja be és alkalmazza azokat a szlengizű szavakat és képzéseket, amelyekből sok még a mai nyelvben is megtalálható. A *gwara warszawska* tudományos igényű leírását a témával elmélyülten foglalkozó *Bronisław Wieczorkiewicz* nyelvésznek köszönhetjük, aki *Gwara warszawska dawniej i dziś* = A varsói zsargon régebben és ma című, több kiadást megért, 1974-es művében részletesen ismertette a varsói városi nyelv sajátosságait

Manapság nem beszélhetünk a varsói nagyvárosi zsargonról. Jelenleg inkább „*gwary środowiskowe*” tehát társadalmi zsargon az, amit kijelenthetünk. A város fejlődése, a lakosság folytonos cserélődése és keveredése miatt, valamint a kerületek nyelvjárásai közötti különbségek, egyre inkább a beszélt zsargonok, a szleng elmorzsolódását okozták. Ezek pedig egy általános, utcai nyelvhez, utcai szleng kialakulásához vezettek.

E rövid kis történelmi áttekintés után szeretném bemutatni, hogy miben is állnak különbségek, Varsó kerületei között.

Stare miasto, Starówka, tehát az óváros:

Ennek a vidéknek a lakosai főleg tehetős kisiparosok, kézművesek voltak, akik sötét bérházakban, kőházakban éltek és hűen ápolták a tradíciókat. Jóval konzervatívabbak voltak a más negyedekben élő iparosoknál.

Szavak:

dyrda = dorożka (konflis), *fater*, *fatrowski* = ojciec (apa), *mutra* = matka (anya), *kopiejaus* = Kopiejka (pénznem), *grdyn* = grosz (pénznem), *nogować*, *fugować*, *rypać* = uciekać (menekülni), *mieć boja/pietra/pietkusińskiego* = bać się (félni), *skantopić się* = upić się (lerészegedni), *kanopista* = pijak (ittas), *moźdierz* = twarz (arc), *szpagat*, *szruba* = wódka (vodka), *bajtlować* = zawracać (szédít valakit), *głowę/nudzić/zygmuntowski/próżniak/piłat* = tracz (fűrészmunkás).

Jellemző óvárosi versike: *Nie bajtluj, i tak widać na twoim moźdierzcu, że masz boja przed szpagatem* = Nie marudź, i tak widać po twojej twarzy, że boisz się wódki. Tehát: Ne rinyálj, látszik az arcodon, hogy félsz a vodkától.

Powiśle (a Visztula partvidéke):

Ez a terület szintén egy magnak tekinthető a varsói szleng történetében. A XIX. század második felének szatirikusa, Paweł Kościński úgy fogalmazta meg, hogy ez az a zsargon, aminek a szavait hiába keressük az enciklopédiákban.

Szavak:

cham = przybysz z prowincji (vidéki jövevény), *todres* = gorzałka przemycana przez Wisłę (a Visztulán keresztül átcsempészett pálinka), *antek* = łobuz (csirkefogó), *drewniak* = ulicznik (utcai csavargó), *orylka/wiośartka* = wódka (vodka), *bonować* = bawić się (játszani), *wabik* = wystrojona dziewczyna przyciągająca pasażerów przewoźnikom na Sąską Kępę (csinosan felöltözött lány, aki Sąską Kępę-ra menő fuvarosoknak szerzett utasokat), *werecziarz* = wyrobnik (napszámos, bér munkás), *suchociarz* = rybak, klusownik (halász, orrvadász)

Gyakran használták ezt a mondást: *Odkraj się, antku, i nie zawracaj kapusty!* = Odstąp łobuzie, i nie nudz! Magyarul ez így hangzana: Kopj le öcsém, és ne fárasz!

Praga, tehát a Prága városrész:

Az igazi nagyvárosi zsargonnak itt található a szíve. Valaha erdő volt Prága helyén, amit felégettek és faházakat építettek fel az irtványföldekre. A faházakat később kőházak váltottak fel. Ez a városrész a beceneveit ezekről az épületekről kapta. A lakosságot a kétkezi munkások, kereskedők, az egyik legszegényebb réteg alkotta és alkotja mai napig is. Az itteni lakók szinte külön kis kasztot, csoportosulást jelentenek és jelentettek. A Starówka és Praga éles ellenpontot képeznek egymással, úgy, ahogy manapság is áll egymással a belváros és a külterületek. Talán a budapesti Kőbányához, vagy a 8. kerülethez lehet hasonlítani Prágát, magyar viszonylatban. A Visztula túloldalán található, nem túl impozáns épületeivel és a rá épülő negatív sztereotípiákkal. Manapság sok kíváncsi turista látogatja a varsói „gettót”.

Szavak:

Prager = dorożka praska (lovaskocsi, konflis, az első sétakocsikázás nyitott lovaskocsikkal volt), *Szmulki* = Szmulowizna (Prága egyik városrésze), *menelik* = obelga (csöves), *wyzwisko* (sértés), *kruk* = bezrobotny (munkanélküli), *piłat* = robotnik wynajmujący się do obrólki i rąbania drewna (fafeldaraboló, bér munkás famunkákra).

1643-ban Adam Jarzębski *Gościniec abo Krótkie Opisanie Warszawy* címmel írta meg művét Varsóról, amiből egy rövid, Prága városrésze vonatkozó részletet fogok idézni:

„A stara gdzie się podziiała?

„És hova ment az Öregasszony?

-Do Pragi, za Wisłę poszła.

-Prágába, a Visztulán keresztül.

Przyczynę ci powiedziiała?

Elmondta az okát?

-Bo tam handlów swoich obszła.

-Mert ott jó üzleteket tud kötni.

-Cóż za handle tam są wielkie?

-Miféle kereskedelem folyik ott?

-Zboża, drwa i kupie wszelkie.

-Gabona, fa és lehet kapni mindent.

Jak dziś co przekupień kupi,

Amit ma megvásárolsz,

Jutro was in duplo złupi.

Holnap kétszeresen csórják el tőlünk.”

Ez a kis vers is hűen ábrázolja, hogy Prágában virágzott a kereskedelem, és szinte minden megtalálható volt az ottani piacokon. Azonban az utolsó két mondat arra is utal, hogy a közbiztonság alacsony szinten volt, és amit ma megvettek, holnap kétszeresen lopják el tőlük.

Wola, tehát a Wola negyed:

Szavak:

Wolska zastawa = wolskie chłopaki (wolai férfiak), *ferajna* = towarzystwo (társaság), *granda* = zabawa (szórakozás), *lemonjada* = tuman (tökölfű), *jełop*, *głupta*, *resorowiec* = długi wóz na resorach do przewożenia warzyw i kwiatów ogrodników (hosszú szekér a növények és virágok szállítására),

Gyakorta használatos mondás: *Wolska zostawa idzie całą ferajną na grandę, ale bez takiej lemonjady jak ty!* = Wolscy chłopcy towarzystwem idą na zabawę, ale bez takiego głupka jak ty! (A wolai srácok társaságban mennek szórakozni, de olyan bolond nélkül, mint te!)

A mai varsói szleng:

A mai fővárosi zsargon jellemzői:

- a kiejtés szerinti írásmód → piwo (sör) helyett *pifko*
- az *-ak* kicsinyítő képző használata → na trawę (fűre) helyett *na trawkę*
- a kicsinyítés, ami kötetlen, bizalmas beszélgetésre utal és nem kell szó szerint fordítani. Ezt alátámasztandó, hogy a varsói, regionális nyelv, tehát szeret kicsinyíteni, becézgetni. Nagyobb számban fordulnak elő a nyelvben diminutívumok. Ez egy bizonyos fokig minden szláv nyelvre jellemző. Viszont ez nem a nyelv infantilizálódásának bizonyítéka, hanem egyszerűen a kötetlen társalgásra, illetve a familiáris stílusra jellemző sajátosság. (Dąbrowska 1998:238)
- néhány jellemző mazóviai vonás, hogy a *-kę* végződés *-kie*-re változik, pl. muzykę (zene) helyett *muzykie*

- formai sajátosságok, hogy a *w / z* előjárók nem bővülnek ejtéskönnyítő *e*-vel: *w wodzie*; 'vízben', *z sokiem* 'gyümölcslével' (ez ma általános lengyel norma)
- a szótagok felcserélése
- *któren* használata a *który* helyett
- *r* és *l* hangok felcserélése
- *i* és *y* keveredése
- Gyakori a *weż* 'fogd' szó nyomatékosító használata: *weż ugotuj!* *weż zrób to!* 'Fogd, főzz!', 'Fogd, csináld!'
- gyakori, sokszor oroszos hatásra alkotott kifejezések: *stać w ogonku* = sorban áll, *jak by nie było* = mintha nem volna, *stary/suchy chleb* = száraz kenyér, *cierać kurze*; = port töröl, *ferajna, towarzycho* = társaság, *mieć boja/pietra/pietrusińskiego* = be van rezelve, fé', *czarne jagody* = fekete áfonya, *ciut-ciut* = kicsit.
- női nemre jellemzővégződések helyett férfi nemre jellemző végződés jellemzik.

Manapság már nemcsak az utcán találkozhatunk ezekkel a kifejezésekkel, hanem sms-ben, az interneten, a médiában, de elvéve még a hivatalos helyeken, reklámokban is. A lengyel fiatalságra is jellemző, hogy szinte naponta bővítenek és újítanak szleng szókincsükön. És ezzel egyidejűleg vesznek ki a szlengből a régebben képzett, kitalált szavak. Szinte lehetetlen egy mindig aktuális szlengszótárt kiadni és megszerkeszteni, hisz a mai aktualitások holnapra már elavultak lehetnek. Erre megoldás lehet az internet, ahol manapság már számos internetes (szleng)szótárt találhatunk és böngészhetünk bennük kedvünkre. Itt nyomon követhetjük az aktualitásokat és frissíthetjük a szókincsünket. Véleményem szerint érdemes foglalkozni ezzel a témával, mert nemcsak tanulhatunk belőle, de egy-egy kifejezés még mosolyt is csalhat az arcunkra.

Összefoglalás

Dolgozatomban a varsói nagyvárosi zsargont és annak kialakulását vizsgáltam. Ennek kifejtéséhez szükség volt a szleng definiálására és a társadalomhoz való viszonyának tisztázására is. Így Dolgozatom első felében ezeket bemutatva igyekeztem minden felmerülő kérdést és fogalmat leírni. Ezután bemutattam a mazóviai nyelvjárást és annak történetét. Mivel a varsói zsargonnak ez a bázisnyelvjására, így rögtön annak a bemutatása következett. Minthogy a mai szlenghasználat napról napra változik és csoportfüggő, hogy ki, éppen melyik kifejezést használja, ezért munkám középpontjában Varsó régebbi városrészeinek a szavajárása, az irodalmi nyelvtől eltérő szóhasználatának az ismertetése állt. Célom volt bemutatni, hogy kik lakták a régi városnegyedeket és milyen szóhasználat volt jellemző a kerületek lakóira. Igyekeztem nem túl szárazon, példákkal illusztrálva bemutatni a sokszor nehéz nyelvészeti definíciókat. Természetesen a példák szűk szókincset érintenek, a teljesség igénye nélkül. A zsargonok teljes szókincsét egy ekkora dolgozatban lehetetlen lenne feldolgozni.

Véleményem szerint a szleng, a dialektusok, zsargonok használata fontos elemei anyanyelvünknek és az életünknek is. Még ha sokszor el is vetjük a sulykot és vulgarizmusokkal tarkítjuk beszédünket, nem száműzhetjük ezeket a szavakat a hétköznapiokból. A gyerekek ma már óvodában is tanulnak csúnya szavakat, már pár éves korban megtanulják használni a számítógépet, és a mobiltelefonokat. A fiatalok között a beszélgetések legtöbbször interneten és nem személyesen folynak. Így hiába minden igyekezet, körülvesznek minket a modern szleng kifejezések és sajnos a vulgarizmusok is.

Ahogy dolgozatomban is látjuk, ez nem csak a mostani társadalomra jellemző, hanem már száz évvel ezelőtt is használtak az irodalmi nyelvtől különböző kifejezéseket. Akár a könnyebb megértés, a konspiráció, akár az egy csoportba tartozás vezérelte őket, az eredmény ugyanaz. Színes, érdekes és szépirodalminak kicsit sem mondható szavak születése. Ezek fontosságát az is mutatja, hogy Varsó lerombolása, a város kiürülése és újra betelepítése után is voltak olyan írók, újságírók, költők, akik műveiket továbbra is a varsói zsargonban írták és igyekeztek feltámasztani ezt a koránt sem egységes és unalmas nyelvet. Azonban sajnos nem sok sikerrel, hiszen a betelepített csoportok magukkal hozták saját nyelvüket és már nem lehetett megállapítani csupán az emberek beszédéből, hogy ki honnan származik. Eltűnt az

addig varsói zsargonnak nevezett nyelv és helyette egy új, ugyanígy nevezett alakult ki. Mára már (szerencsére) újra létrejött egy olyan varsói nyelv, ami pontosan mutatja, hogyha a személy fővárosi és nem vidékről jött.

Tiszteletreméltó a lengyel nyelv és nép. Hiszen a történelem viszontagságai, a többszörös szétagoltság, a népiirtások, az idegen uralmak és a számos harcok ellenére is meg tudta őrizni viszonylagos nyelvi egységét. Persze, ez egyaránt elmondható még számos nyelvről, mint pl. a magyarról is, a vizsgálat tekintetében azonban fontosnak tartottam ezt kiemelni. Bár a *gwara warszawska*-t régi formájában már nem hallhatjuk a beszélt nyelvben, mégis nagyon értékes eleme a mai fővárosi szlengnek.

Bibliográfia

- BAŃCZEROWSKI, Janusz: *A világkép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban*, In: *A világ nyelvi képe*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2008.
- BAŃCZEROWSKI, Janusz: *Mi fenyegeti a jövő nemzedékének kultúráját*, In: *Magyar Nyelvőr*, 135. évf., Budapest, 2010, 16 – 21.
- BAŃCZEROWSKI, Janusz: *Nyelvközösségi és nyelvpolitikai kérdések – kihívások és lehetőségek*, In: *Magyar Nyelvőr* 4 évf., Budapest, 2000, 391 – 402.
- CSERESNYÉSI, LÁSZLÓ: *Nyelvek a nyelvben*, In: *Nyelvek és stratégiák avagy a nyelv antropológiája*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2004, 61 – 96.
- DĄBROWSKA, Anna: *Język Polski*, Wrocław, Wydawnictwo Dolnośląskie, 1998.
- DUBISZ, Stanisław – KARAS, Halina – KOLIS, Nijola: *Dialekty i gwary polskie*, Leksykon Omegi, Warszawa, Wiedza Powszechna, 1995, 81 – 147, 84 – 85.
- <http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/index.php>
- http://pl.wikipedia.org/wiki/Gwara_warszawska
- http://www.e-bratanki.hu/lengyel_nyelv.php
- http://www.rjp.pan.pl/images/stories/pliki/broszury/jp_wegierski.pdf
- http://www.zyciewarszawy.pl/artikul/257088,560694_-Enek--ono-tuta-.html
- KIS, Tamás: *Szemponatok és adalékok a magyar szleng kutatásához*, In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*, Szerk. KIS Tamás, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997, 237 – 96.
- KISS, Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat, Szociolingvisztikai alapfogalmak*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002.
- KÖVECSÉS, Zoltán: *Az amerikai szleng*, In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*, Szerk. KIS Tamás, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997, 7 – 39.
- KUCAŁA, Marian: *Dialekt mazowiecki*. In: *Encyklopedia języka polskiego*, Szerk. Stanisław URBAŃCZYK, Wrocław - Warszawa – Kraków, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, kiad. 2., 1994, 61 – 62.
- PAPP, Ferenc: *Könyv az orosz nyelvről*, Budapest, Gondolat, 1979.
- RECZEK, Józef - KUCAŁA, Marian: *Mazurzenie* In: *Encyklopedia języka polskiego*, Szerk. Stanisław URBAŃCZYK, Wrocław – Warszawa – Kraków, Ossolineum kiad. 2., 1994.

- URBAŃCZYK, Stanisław: *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, kiad. 7., 1984, 89-91.
- WIECZORKIEWICZ, Bronisław: *Gwara warszawska dawniej i dziś*, Warszawa, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1974.